

УДК 17.022.1:111.85(477)

Кардашов В.М.

професор кафедри « Дизайн» ЗНТУ, вчитель мистецтва ЗОШ №15,

м.Мелітополь

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ІДЕАЛУ ЕЛІТИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА, ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація: В цій статті розкривається сьогоденна гостра проблема духовності демократичного суспільства, яка пов'язана з традицією, морально-естетичним ідеалом українського державотворення. Навчальні дисципліни, теоретична спадщина вітчизняної філософії і педагогіки, наведені в статті, актуальні для становлення української нації, менталітет якої істотно деформований комуністичною, імперською ідеологією. Тому наповнювати розум, серця учнівської молоді треба правдивою історією – «духом нашої давнини», щоб саме вона, як майбутня еліта України, заснувала товариство нового духу.

Ключові слова: філософія, мистецтво, морально-естетичний ідеал, національна свідомість, національна еліта.

Анотация: В этой статье раскрывается сегодняшняя острая проблема духовности демократического общества, связанного с традицией, идеалом украинского государственного строительства. Учебные дисциплины, теоретическое наследие отечественной философии и педагогики, приведенные в статье актуальны для становления украинской нации, менталитет которой существенно деформирован коммунистической, имперской идеологией. Поэтому наполнять ум, сердца студенческой молодежи нужно правдивой историей «духом нашего прошлого», чтобы именно она, как будущая элита Украины, основала товарищество нового духа.

Ключевые слова: философия, искусство, морально-эстетический идеал, национальное сознание, национальная элита.

Summary: A present-day sharp problem of a democratic society inner world, connected with the tradition, moral and aesthetic ideal of the Ukrainian article. The academic disciplines, theoretical heritage of home philosophy and pedagogics, given in the article, are urgent for the Ukrainian nation, whose mentality is essentially deformed by Communist and imperial ideology. There for, one should fill the student youth's minds and hearts with the true history – “our old times spirit”, so that our youth as the future elite of Ukraine will establish a community of new spirit.

Key words: philosophy, art, moral and aesthetic ideal, national consciousness, national elite.

«Коли перестають бути сильними сильні, а хоробрі хоробрими, кріпкі кріпкими, вчителі вчителями, провідники провідниками, коли провідна каста гордить своєю вірою, дбає не про справи, а про привату, - тоді за розкладом вищої верстви нехибно йде й розклад нижчої й руїна цілої країни, “нашествіє іноплеменників і міждуусобная брань» [4,125].

Дмитро Донцов

Проблема формування духовного простору сучасності належить до переліку глобальних, що усвідомлюється багатьма країнами та народами. Воно неможливе без змін у всіх сферах життя: в економіці, культурі і врешті-решт у свідомості. У сучасних умовах в українському суспільстві склалася ситуація, коли відбувається руйнація одних ідеалів, а побудова інших іде вкрай повільно. Це значною мірою впливає на зростання злочинності та смертності, зниження рівня духовності, яка пов'язана з втратою моральності особистості і суспільства. Негативні наслідки цих явищ помітні у всіх сферах життя. Цю проблему нинішнього покоління українців можна назвати і морально-етичною, і психолого-педагогічною, і суспільно-політичною. Її правильне вирішення може стати для України надзвичайним досягненням.

Мета: визначити філософію формування морального ідеалу через ідею виховання національної еліти на засадах шляхетності, мужності, чесності; еліти, яка покликана перетворити народ у спільноту, сильну націю, організаційно, культурно та духовно.

Ортега-і-Гассет, відомий іспанський філософ, застерігав вчених, що «задовольняючись наслідуванням та уникаючи імперативу, який підказує мислити й переоцінювати власним розумом важливі питання, наші найкращі професори, хоч і знаються на деталях останніх досягнень своїх наук, проте живуть в атмосфері п'ятнадцятирічної чи двадцятирічної давнини. Така трагічна відсталість властива кожному, хто не силкується бути самобутнім, творити свої переконання. Кількість же років, протягом яких триває ця відсталість, не випадкова. Кожен історичний витвір, науковий чи політичний – це вислів певного духу чи модусу людського розуму. Той модус з приходом кожного покоління, постає в певній фіксованій пульсації або ритмі. Одне покоління, випромінюючи свій дух, творить ідеї, цінності тощо. Той, хто збирається наслідувати ці витвори, мусить зачекати, поки їх буде завершено, тобто поки попереднє покоління закінчить свою працю й наслідувач засвоїть їхні принципи тоді, коли сили попередників почнуть слабнути, а інше, нове покоління торуватиме вже свою реформу, засновуючи товариство якогось нового духу» [10, с. 28].

Однією з важливих філософсько-світоглядних засад української філософії є положення про виховний ідеал особистості (Г.Сковорода, Т.Шевченко, К.Ушинський, П.Юркевич, І.Огієнко, Г.Ващенко, В.Сухомлинський, С.Русова та ін.). Сьогодні стає зрозумілим, що синтез діяльнісного, культурологічного, аксіологічного, релігійного, етнопедагогічного, психолого-педагогічного підходів створює нову філософію формування морального ідеалу виховання громадянина (К.Ушинський, Г.Ващенко, Д.Донцов, С.Русова, І.Огієнко, А.Макаренко, В.Сухомлинський, В.Кремень, В.Андрущенко, І.Зязюн, П.Щербань, Ю.Руденко, А.Погрібний, Г.Темко, В.Ягупов, П.Іванишин та інші). Завдання сучасних досліджень з цієї

проблеми ми вбачаємо у формуванні і розвитку морально-естетичного ідеалу студентів як важливої ланки демократичного суспільства у зв'язку з традицією, ідеалом свого народу. «..Народи-наслідувачі чи народи без власної автентичності постають невблаганним анахронізмом. На чужині варто шукати інформації, та аж ніяк не моделей» [10, с.28]. В своєму дослідженні ми виділяємо невирішену раніше частину проблеми, а саме як морально-естетичний ідеал еліти: «Риба загниває від голови». Від того, в що вірить, що любить, а що ненавидить, людина провідної верстви, в чім бачить вона ідею правди, добра і краси, - від того залежать мотиви вчинків тих, що стоять на чолі нації.

Слово ідеал у перекладі з грецької означає «вид, образ, уявлення» - це поняття моральної свідомості і категорія етики, це уявлення про досконале суспільство чи особистість. Тому не випадково С.Гончаренко наголошує: «Ідеал – уявлення про найвищу досконалість, яка як взірць, норма й найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини» [3, с.139].

У молодому віці ідеали лише формуються, і тому в житті молоді вони мають особливе значення. Духовні орієнтації, ідеали молоді суттєво відрізняються від орієнтацій, ідеалів людей старшого віку. По-іншому і бути не може, адже вони пов'язані з основними прагненнями особистості і, як правило, відображають сутність її життєдіяльності. Не можна також забувати, що ідеали молоді базуються не стільки на знаннях, скільки на емоціях і почуттях.

У процесі життєтворчості, подолання кризових явищ зростає роль вищої школи, яка і покликана виховувати еліту, покликана їй віднайти зміст життя, створивши для цього повноцінні умови для її фізичного, інтелектуального, духовного розвитку і саморозвитку. Тому університетське життя під кутом зору суб'єктивних, активно творчих засад виступає як проблема творчого життя особистості, її духовного світу, світогляду, мети та сенсу життя. Тому роль в університеті світоглядних предметів повинна зростати.

Висвітлюючи проблему педагогічних університетів, якщо в них відсутні національні ідеали краси і добра, яких бракує зараз для їх розвитку. Адже, при

такій наявній нині умові, ця наука беззмістовна – це «каліка», у якій голова повернута у недалеке минуле; або вона, за словами К.Д. Ушинського зовсім «безголова потвора». Потворою антрополог називав ту педагогіку, яка намагається існувати без стрижня християнської моралі. Така «наука» обмежується кон'юнктурною мультикультурою сьогодення і не робить сміливий і справедливий крок в історію, де лежать нетлінні скарби національної традиції, духовної спадщини. Національна еліта повинна засвоїти свій особливий ідеал. Ідеал цей у кожного народу відповідає його характерові, визначається його громадським життям і розвивається.

Василь Пачовський писав: «Всі великі державні нації мають ідеї свого національного посланництва, які виростають з почуття самоповаги провідної верстви». Суть цієї ідеї – як каже В.Липинський – лежить в тому, що провідна верства, а з нею ціла нація вважають себе покликаними вищими силами, в які вірять, до виконання їх наказів.

Сучасний дослідник творчості Т.Шевченка пише: *«Ідейно-художні максими українського генія впливають із максимум великого Назаря. І передусім із найголовнішої максими - любові до ближнього* (згадаємо епіграф до „Послання”), *котру сам Христос розумів передусім як відповідальність за друзів своїх: «Це моя заповідь, щоб ви любили один одного, як я вас полюбив! Ніхто не спроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів життя віддає»* (Йоан, 15: 12-13). Готовність віддати своє життя «за Україну, за її волю, за честь і славу, за народ» - за братів(друзів)-українців - наближає людину до автентичного Христа, до його справжніх заповідей, котрі впливають із заповіді любові до ближнього, і перетворює її на справжнього християнина. Саме така інтерпретація вищої любові лягла в основу **націоналістичної ідеології** Кобзаря (експлікованої, передусім, у його філософії творчості) і всіх тих, котрі стали духовними спадкоємцями Тараса Шевченка – українських націоналістичних філософів, митців, політиків. [7, с.156]

Наш земляк, визначний філософ Д.Донцов писав, що Тарас Шевченко ставив нову Україну «без холопа і без пана» – а другий наш геній, Микола

Гоголь, нещадно висміяв російською мовою Російську ж імперську пиху і, навчивши росіян сміятися з їх держави, розвалював її для воскресіння вільної України...» [11, с.186].

Світовий досвід вчить, що побудова здорового українського суспільства можлива за умови згуртування всього народу на основі високих морально-естетичних ідеалів. Її має вносити в життя суспільства саме національна еліта, а втілювати – народ.

«Не дерево робить ліжко, не бронза статую» й не залізо сокиру, і не маса народна державу. Причина, стимул, що творить річ (в нашій випадку суспільство й державу) – є чужа речі, чужа зміні, яку та річ зазнала, перетворюючись із стану аморфного у форму. Не «народна стихія першопричина всіх надбудов», як думали демократи, але ті, що тою стихією кермують, ліплячи з неї свою задуману форму. Маса стремить лише до аморфності, до егалітарності. А егалітарність – простісінський шлях до тиранії. Кермують – добре – тільки луччі, луччі не через вибір, мандат, і не через багатство, лише своїми прикметами духа, передусім – мудрістю. Данило Заточник радить князю не ігнорувати «нища мудра», і «не возносити до облак богата несмисленна», бо є він «яко поволочито ізголовіє соломою напхане» [4с.,129].

Тому повернення томосу Україні має значення, мабуть, не лише для «очищення», а й, що виражено набагато чіткіше і передусім в «Кобзарі», відроджує, реставрує національну підсвідомість (як і свідомість) українців. Бог, Україна, Свобода - це не лише головні літературні архетипи Шевченкової поезії, а й, що особливо промовисто, - архетипи української підсвідомості. А смисл відродження національної підсвідомості–у відродженні нації.

*Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна .*

*І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!.. [7, 138 с]*

Д.Донцов вважав, що головною причиною історичного розвитку чи занепаду народу є не стан землі чи людей, а спроможність чи нездатність правлячих кіл до потужного державного поступу. Він відстоював ідею виховання національної еліти на засадах шляхетності, мужності, мудрості, народності та моральності; еліти, яка покликана перетворити народ у спільноту, сильну організаційно, культурно та духовно.

Він, як і видатний вчений, філософ-мислитель Г.Ващенко, вважав, що лише на основі християнства можна побудувати таку виховну систему, яка своїм корінням сягає в глибину віків і може пробудити до життя те, що закодоване в духовних генах людського роду, і оживити клітини людської душі, понівечені духовним геноцидом комуністичної виховної системи.

Професор Григорій Ващенко аналізує різні виховні системи Європи і на їх основі відбудовує притаманні їм виховні ідеали, і приходять до висновку про абсолютну досконалість саме християнського виховного ідеалу. Він зазначає: «Коли ідеали ці високі й здорові, то це перша запорука того, що нація з честю витримає найтяжчі іспити історії і збереже себе в найтяжчих умовах внутрішнього й міжнародного життя. Коли ж вони низькі і нездорові, то навіть при найбільш сприятливих умовах життя, нація буде розкладатись.» [1, с.103].

Стратегічним завданням діяльності всіх структур університету є рівноправне входження до світового і європейського освітнього простору зі своїм обличчям і цінностями власної культури, бо за думкою Х.Ортеги-і-Гассет, «порівняно з середньовічним сучасний Університет надміру ускладнений професійною освітою, яку той давав зародкове, а ще ж додалося вивчення дослідницької діяльності, яка майже повністю витіснила вивчення та передання культури.» [10, с.32].

У зв'язку з цим ідеї Д.Донцова та Г.Ващенка зараз необхідні і актуальні для формування української еліти, формування її національної свідомості, розбудови держави, вищої освіти. Значний обсяг інформації, що отримують ті, які навчаються, призводить до необхідності віддавати перевагу засвоєнню тієї інформації, що, на їхній погляд, матиме практичне призначення. Проте для

випускника вишу, крім компетентності в своїй спеціальності, важливим є його світоглядні знання, пов'язані зі здійсненням саме духовних-патріотичних і політичних уподобань. Не менш значним є і знання індивіда про себе самого як професіонала, так і особу. У цьому вирішальну роль відіграють гуманітарні дисципліни. Вони сприяють розвитку морально – естетичної свідомості і самосвідомості тих, хто навчається, досвіду їхнього спільного спілкування, взаємин і взаємодії. Ці дисципліни покликані закласти фундамент у формуванні нової системи цінностей, що «допоможуть студентам адаптуватися до умов сучасних суспільно-економічних відносин і розвитку міжнародних контактів» [2, с. 24].

Наприклад у монографії, куди в додаток входять лекції 6 і 7 з «Естетики» [8,274-287], ми намагаємось розкрити актуальні проблеми морального - естетичного ідеалу української еліти. Підкреслюємо неможливість їх реалізації без урахування художніх та моральних національних архетипів, які також не можливо штучно створити у глибинах пам'яті нації і пробудити до життя без відродження християнських цінностей нації та змін у свідомості людей.

Плутаючи безнастанно мудрість державного мужа з технічними знаннями адміністратора або інтелігента, наші егалітаристи зводять все питання провідної касти до суми відповідного знання, до вишколення. Сковорода ж каже: «Наука доводить до досконалості сродність. Коли ж не дано сродності, що тоді може зробити наука? Птах може навчитися літати, але не черепаха».

Так само і в суспільстві, де ніяка жаба не потрапить співати як соловей, ніяка черепаха літати як орел, ні людина з кругозором «наївного мужика» – бути державним будівничим. Одиначні переходи здібніших з касти нижчої до вищої річ допустима, знана й часом дуже потрібна, але знов таки коли це наступає по сродності. Звичайно ж, перескоки у на властиву собі породу мстяться фатально на лише на винних, але й на невинних, на цілім тілі нації [4, 101-102].

У зв'язку з ефективністю відродження вказаних чеснот в освітніх,

навчальних закладах ми відстоюємо єдність морального і естетичного виховання. Рівень моральної свідомості особистості залежить від багатьох факторів, і не в останню чергу – від естетичної смаку і розуміння сутності моральних цінностей та їх використання.

Фахіціям відомо, що ядром та головним засобом естетичного виховання є мистецтво, особливістю якого є універсальність впливу на особистість по всіх напрямках. Наприклад, у творах мистецтва можна багато підібрати ілюстрацій до типів, про які пише Д.Донцов. Але ж, яких титанічних сил потребує навчально-виховний процес без допомоги мистецтва, так само в становленні, відродженні національного ідеалу, відродження національного духу еліти. У Польщі аристократами духа є еліта інтелігенції, для якої творено мистецтво. Але в той самий час ми повинні побачити особливість властиву Молодій Україні, яка знайшла аристократів духа в світі селянської маси, яка має культуру тисячоліть в своїй поведінці, піснях і світогляді, які вглибилися в душу нашої нації, аби з вічних елементів, добутих з тайни століть, влити кров у велику ідею самостійної України.» [5, с.187].

Відродження української мови – це теж завдання еліти, а також елемент культури та завдання етики. К.Маркс зауважив, що людина, яка живе серед якогось народу і нехтує його мовою — є загарбником, рабом або негідником. Лише при такій умові оживе, і на це є багато прикладів, а не буде лише «функціонувати» рідна мова в навчальних закладах по всій Україні, і буде знищене зло вавилонське [Книга буття, 11:7]. У противним разі – «резигнуючи з вищої верстви, вони позбавляють свою «рідну мову», її найкращого охоронця й законодавця, бо без прикладу цієї верстви всяка «рідна мова» обертається в нерідну, в «ненуждний язик» [4, с.119]. Д.Донцов в книзі «Дві літератури нашої доби» розкриває, що там де вмирає в спільноті поняття *sacre*, Священного (надземного, не лиш обрядовості), там зникає й поняття Етичного, а наприкінці – і поняття Краси (Гарного). Це – ключ до пізнання суті цілої кризи культури Окциденту. А також і кризи нашого письменства. Осліплена «современними

вогнями» лжерелігії прогресу, наша література зробила собі божка з ідеї матеріального «щастя». [5, с.5-6].

Автор цієї статті пише не про ідеали минулого – мова йде про філогенез, з яким онтогенез пов'язаний, про духовне коріння нашої культури, коріння, яке було потоптане і його треба відновити у національній пам'яті суспільства, звернувши увагу на ті художні архетипи, які роблять державу державою, а націю – нацією, вони є обов'язковою складовою етико-естетичного ідеалу національної еліти. Саме в цьому ми вбачаємо джерела краси майбутньої і сьогоденної сучасної України, яка неодмінно стане перед усім світом кроною дерева квітучого і плодючого, але при умові, якщо ми самі, професори, викладачі університету, подбаємо про її духовні і культурні джерела.

В цій статті не можливо охопити, ясна річ, усю сьогоденну гостру проблему ролі мистецтва, філософії і самого навчально-виховного процесу у ВНЗ для висвітлення морально-естетичного ідеалу українського державотворення, але вже прийшли до висновку, що вказані вище навчальні дисципліни, теоретична спадщина згаданих вище вітчизняних істориків, філософів і педагогів, актуальна зараз для становлення української нації, менталітет якої істотно деформований комуністичною і імперською ідеологією і наповнювати розум, серця учнівської молоді треба правдивою історією – «духом нашої давнини», на взірцях героїчній історії України, на ідеї державної нації, на правдивому, активному етико-естетичному ідеалі, який притаманний не матеріалі, який веде до пасивності, до ідеалу «свинопасів» і «водоносів», до ідеалу, проілюстрованого І.Франком в «Мойсеї», а саме у притчі про «терен», який каже до сусідів, що здобуватиму поле для них [11, с.187].

Вибір «терена» - розпущеність, згаданий вище типовий вид зла, про який також пише В.Малахов, і який можна віднести і до постімперської свідомості громадян і до правлячих верств держави: «якщо людина не чинить опору своїм низьким нахилам і пристрастям, ми маємо, зрештою, одне з двох: або вона фізично чи психічно не здатна їм протистояти – тоді перед ними сприймання

зла як «антиблага». Бо вони свідомо чи несвідомо потурають цим своїм «слабкостям», самостверджується в них [9, с.127].

Шлях до добра (блага) іноді лежить через досвід зла, який імперські і постімперські правлячі кола забезпечили націю сповна. Вона ефективно може формуватись як у процесі спілкування з мистецтвом, художньою культурою, що є носіями естетичного ідеалу, так і в процесі безпосередньої участі у матеріальному та духовному виробництві, що поставлять учня, студента в такі умови, які забезпечать її розвиток за ідеалами свого народу. Для того щоб перевести суспільно-естетичний ідеал на рівень індивідуальної свідомості, необхідно передусім переосмислити актуальну потребу - потребу в розвитку й утвердженні української нації. Тільки про людину достеменно відомо, на що вона здатна, коли в неї є зв'язок з традицією, ідеалом свого народу. По-перше, саме вони дають відповідь призначення свого народу у світі й, по-друге, в залежності від відповіді на це запитання, обирається власний життєвий шлях.

Література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал.- Полтава, 1994. - 191 с.
2. Власова С. Взаимодействие естественнонаучного и гуманитарного знания / С.Власова //Alma mater. 2001.- №12. - С. 22-24.
3. Гончаренко С.У. / Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Серія “Життя і чин”. - Ч.2.- Дрогобич, 1991. – 342 с.
5. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. – Торонто, 1958. – 296 с.
6. Кардашов В.М. Етика: Навчально-методичні розробки до самостійної роботи студентів. – Мелітополь: МДПУ, 2003 – 36 с.
7. Іванишин П. Вульгарний „неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка.- Дрогобич, 2001.- 174 с.

8. Кардашов В.М. Художньо-творчий розвиток особистості: теоретичний та методичний виміри: Монографія. –3-тє вид.,допов.- Мелітополь, 2011. – 288 с.

9.Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник. – 2-ге вид. – К.,2000.– 384 с.

10.Ортега –и-Гассет .Миссия университета.-Мн.,2005.-104 с.

11. Пачовський Василь. Конструктивні ідеї державності та космічна місія української нації // Хроніка 2000:Український культурологічний альманах. – К., 2000. – С. 184-197.